

TYNDERÖ KYRKA

TIMRÅ SOCKEN, TIMRÅ KOMMUN

OMBYGGNAD AV TYNDERÖ KYRKA

Länsmuseet Västernorrland/ Hans Johnsson
Avdelningen för kulturmiljövård och dokumentation
Rapport nr 2001: 3

REFERENSEXEMPLAR

Innehåll

Inledning.....	3
Historik.....	4
Projektets förutsättningar och planerade åtgärder.....	6
Genomförda åtgärder.....	7
Antikvariska synpunkter.....	9
Sammanfattning.....	9
Källor.....	10
Noter.....	10

Framsidas bild: Tynderö kyrka från söder.
Foton i rapporten Mona Sundin och Anette Lund

Inledning

Renoveringen av Tynderö kyrka genomfördes under 1998 och 1999. Slutbesiktningarna genomfördes vad beträffar interiören den 15 februari 1999 och exteriören den 10 augusti 1999.

Länsstyrelsen i Västernorrland har gett tillstånd till restaureringen. Arbetet har skett under ledning av L Markström Bygg & Restaureringskonsult i Härnösand, vilken också tagit fram restaureringsprogrammet för Tynderö kyrka som ligger till grund för Länsstyrelsens beslut.

Länsmuseet Västernorrland har utfört antikvarisk kontroll enligt villkor från Länsstyrelsen. Syftet med kontrollen är att den antikvariske experten tillför nödvändig kunskap om traditionella material och arbetsmetoder, i förekommande fall förtydligar och preciserar de kulturhistoriska värdena i detaljdiskussioner och avgör utifrån kulturhistoriska ställningstaganden beslut om insatser under arbetets gång. Avsikten är också att den antikvariska kontrollen skall öka vår kännedom och kunskap om de kulturhistoriska värden som Tynderö kyrka besitter, och underlätta behållandet av dessa värden. Den antikvariska kontrollanten skall dokumentera arbetet och sammanställa det i en rapport.

Från Länsmuseet Västernorrland har Hjördis Ek och Mona Sundin deltagit som antikvarisk kontrollant. Rapportsammanställningen har gjorts av Hans Johnsson.

Historik

Tynderö kyrka är till sitt ursprung medeltida. Den var troligen från början en enkel rektangulär salskyrka med tegelvalv och vapenhus. 1721 bränner ryssarna ner kyrkan vid sina härjningar längs kusten, kyrkan var dock troligen ganska förfallen. Byggnadens nuvarande utseende härrör i huvudsak från två ombyggnader under den andra hälften av 1700-talet.

Den nuvarande exteriören fick kyrkan under en ombyggnad 1756-66, under ledning av Daniel Hagman. Byggnaden får nu sitt brutna tak samt en port i väster. Vapenhuset finns dock kvar i sitt ursprungliga läge. Det är oklart när det försvann och när sydportalen till kyrkan murades igen. Två fönster på kyrkans södra sida samt det östra gavelfönstret utvidgades under samma ombyggnad. 1758 förstärks murarna med dragband av järn som löper genom kyrkosalen.

Slutet av 1700-talet innebär en ny ombyggnadsfas, denna gång under ledning av byggmästare Per Hagmansson. Valvet av trä liksom orgelverket samt annan inredning tillkommer 1794.

Hundra år senare år 1898, genomförs en restaurering av kyrkan. Ny bänkinredning, vilken är lös tillverkas. Ett förrum under läktaren i väster byggs. Under samma tid tillkommer ett altarbord samt ett nytt kors. Året efter installeras en ny orgel i kyrkan. Det målade altarfönstret härrör från samma tid. Ansvarig för restaurering var restaureringsarkitekt Frans Bengtsson från Sundsvall.

1939 påbörjas nästa restaurering, enligt ett förslag som upprättats två år innan av Härnösandsarkitekten David Frykholm. Kyrkan hade under en tid varit i behov av åtgärder som på grund av bristande medel skjutits på framtiden. Kyrkorummet och sakristian var exempelvis nedrökta, främst på grund av kamineldning. Arbetena omfattade rengörning och skrapning av fasaderna från gammal färg samt omfärgning med kalkfärg. Vidare försågs kyrkan med vattenburen värme och som ett resultat av centraluppvärmningen byggs under mark ett pann- och bränslerum. Samtidigt installerades elektricitet i kyrkan. Kyrkan fick vid 1939 års restaurering tillbaka sin dominerade färgställning från tiden före restaureringen 1898. Väggar och valv i byggnaden genomgick en grundlig rengörning och omfärgades. Predikstolens ursprungliga färg togs fram och konserverades och bänkarna från tiden före 1898 sattes in ånyo, dock skedde en viss förändring av bänkarna. Kyrkorummet fick delvis också ett förnyat golv. Uppgifterna om att kyrkan under restaureringen försetts med en betongplatta längs sockeln och en anordning för att skydda murarna mot vatten är oklara.

1962 företogs återigen en ny restaurering av kyrkan. Denna gång efter förslag av ingenjör Anders Holtby, Sundsvall. Byggnadsstyrelsen som godkände förslaget påpekade i sitt yttrande endast att sockeln skulle bestrykas med cementbruk. Vidare genomfördes genomgripande plåtarbeten som bland annat omfattade ett helt nytt koppartak. Kyrkportens järnplåtsbeklädnad byttes mot kopparplåt. Lös och skadad ytterputs hackades ned och skadorna ilagades med KC-bruk, varefter fasaden avfärgades med kalkfärg. Fönstren skrapades, kittades och målades med linoljefärg. Kyrkan försågs även med dränering, djupvattenbrunn, vatten- och avloppsledning samt en toalett i anslutning till vapenhuset.

Restaureringen av interiören skulle komma att få vänta till 1976. Anders Holtby var även denna gång involverad i projektet. Restaureringen hade i hög grad aktualiserats av att kyrkan och dess inventarier under föregående år blivit kraftigt nedsotad genom fel i oljeeldningsanläggningen. Valven och väggarna rengjordes, golvet slipades, bänkarna målades om och golvet på läktaren försågs med en mjuk matta. Triumfkrucifixet konserverades och hängdes upp då den södra väggen mitt emot predikstolen. Koret utökades genom att den främsta bänkraden på vardera sidan om mittgången togs bort. Altarringen kläddes om och den heltäckande faner, som vid något tillfälle påförts korskranket togs bort så att de ursprungliga balusterdockorna åter blev synliga.¹

Sakristian på kyrkans norra sida och värmeanläggningens skorsten.

Projektets förutsättningar och planerade åtgärder

I förslaget som upprättats för kyrkans restaurering *Tynderö kyrka. Program för ut- och invändig restaurering* av Leif Markström 1995 beskrivs de planerade åtgärderna som består av både interiöra och exteriöra arbeten. Kyrkans fasad uppvisade både puts- och målningsskador. Detta gällde i första hand den södra och östra fasaderna. Med värmeanläggningen som var inrymd i en källare i anslutning till sakristian uppkom vår och höst eller under perioder med rik nederbörd översvämningar som påverkade värmesystemet negativt. En ombyggnad av det befintliga pannrummet var svårt att genomföra då pannrummet är beläget mitt bland gravar och i direkt anslutning till kyrkogårdsmur och kyrkobyggnad.

Markströms förslag byggde på att riva det gamla pannrummet och installera en el-panna i ett förrådsutrymme inne i kyrkan under läktaren. Elcentral och en handikapp- WC skulle även kunna att ingå i utrymmet. För att klara dessa krav krävdes en ombyggnad av utrymmet.

Vid den senaste utvändiga restaureringen hade kyrkans puts lagats med KC-puts. Denna ilagning i samband med att hela fasaden hade avfärgats med en plastbaserad färg har gett upphov till skadorna på fasaden. Förslaget från Markström innebar en nedknackning av KC-putsen för att lagas med kalkputs och avfärgas med kalkfärg. Målsättningen innebar att kyrkans exteriöra karaktär skall bibehållas och att traditionella metoder och material att användas.

Vid den genomgång av fasaderna inför arbetet framkom skadebilden tydligare. Puts och målningsskadorna förekom allmänt på fasaderna i form av bomputs och smutssläpp. Detta framförallt i fönsternischer och på den östra fasaden samt i anslutning till stuprör och sakristians fasader mot vägen och bogårdsmuren. Kyrkans sockel uppvisade sprickbildning och hade omfattande målningsskador.

Fönsterpartierna hade omfattande målnings- och kittskador och var i stort behov av målning. Solbänkarna av svartmålad plåt uppvisade även de målningsskador. Kyrkans stuprör var monterade på ett sådant sätt att de lutade in mot fasaden, vilket hade medfört att putsen frusit sönder då vatten runnit längs fasaden. Stuprören uppvisade även de målningsskador.

Under utarbetandet av restaureringsprogrammet uttryckte församlingen ett önskemål om rengörning av de interiöra väggarna till kramsgesimsen samt konservering av altaruppsatsen.

Genomförda åtgärder

Pannrummet har rivits då värmeanläggningen byggts om. I samband med detta har en mindre ombyggnad av utrymmena under läktaren genomförts. I de två utrymmena har pannrum och en handikapp- WC inretts. För att bereda plats till dessa ombyggnader flyttades väggarna ut 0,4 m mot kyrkosalen. Väggarna i kyrkorummet har rengjorts från sot och smuts upp till kransgesimsen samt målningsbättrats upp till bröstningshöjd. Trägolvet har slipats och behandlats med golvolja. Inredningen i övrigt i form av bänkinredning, läktarbarriärer, predikstol, altarring och altarupsats och dylikt har rengjorts under överinseende av konservator. I kyrkorummet har tak och taklist lämnats utan åtgärder. De smala golvbrädorna är slipade och oljefernissade. Kororgeln, som fanns sedan tidigare målades efter förebild från bänkskärmarna. Korskranket som tidigare var monterat på främre bänkskärmarnas ovansida är borttaget. Det ena korskranket finns nu på norra kyrkvärdsbänken och det andra på ett högt skåp med textilier beläget i sakristian. Pyramiderna står emellertid kvar på sin plats vid främre bänkskärmen. Församlingen hade uttryckt ett önskemål om att flytta dessa, vilket inte har skett.

HEKAB Elkonsult har genom Arne Gunnvard har genomfört en ombyggnad av följande eltekniska apparatur: utbyte av huvudledning, ändring av bakre utrymme under läktare, ljusreglering av 3 stycken takkronor inklusive utbyte av ledning, hissordning av 3 stycken ljuskronor samt anpassning av befintlig ljudanläggning och ändring av befintlig klockstyrning med tryckknappslådor.

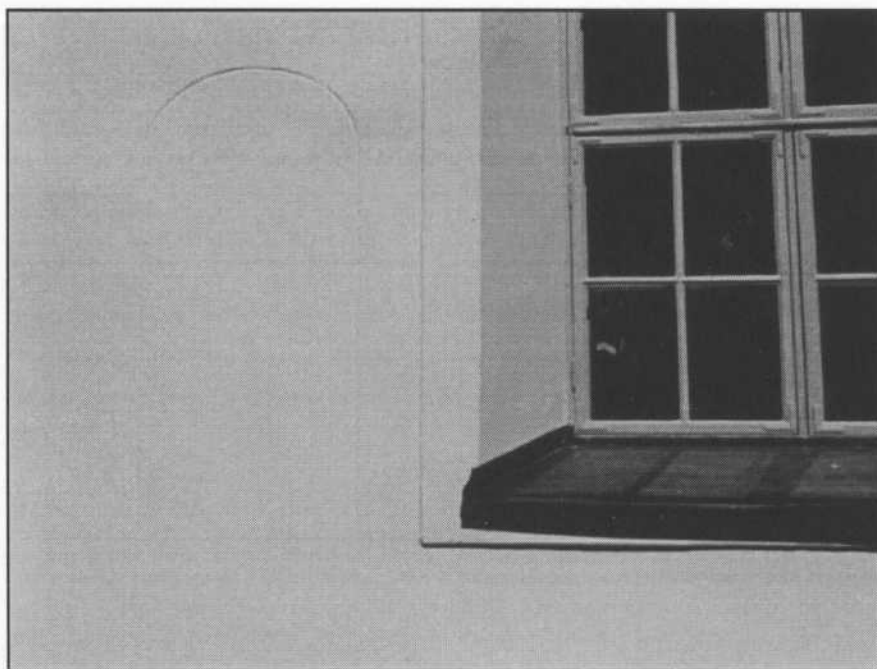
En valvslagen dörr eller fönster återfanns i murverket.

Kyrkans fasader uppvisade större skador än som var projekterat. Skadade partier av fasaderna rengjordes från KC-puts med hjälp av blästring samt nedknackning. Innan ny puts påfördes högtryckstvättades fasaderna. Ny ytputs av typ Cerpos våtkalk, kulturkalk har därefter påförts. Bindemedlet är cellulosa och kalken är lufthårdande. Anledningen till att väggarna ströks med våtklak var att minska skillnaderna mellan de omputsade fasadytorna och listverket som inte bilades ned. Det påförda kalklagret är ca 3 mm tjockt. Putsarbetena har utförts av Jämtfasad AB.

Samtliga fönster, ytter- och innerbågar samt karmar in mot putskant har restaurerats och målats. Arbetet har utförts av Stams Glasmästeri, Härnösand. Byggandssmidan som grindar, stegar, handledare, ankarslut och stuprörsfästen, ventiler samt fönster- och dörrbeslag har rengjorts och rostskyddsbehandlats. Inskriptionstavlan ovanför entréporten i väster har rengjorts och omförgyllts. Dräneringsanordningen kring kyrkan har setts över och justeringar och kompletteringar av det befintliga nätet har gjorts. Byte har även skett av befintliga insprängda gjutjärnrör mot brunnar med cupolsil. Trasiga stuprörssvep och stift har bytts ut.

Stegportens pustade stolpar har åtgärdats liksom fasaden i övrigt. Vidare har grindarna har justerats. Rester av en valvslagen dörr alternativt fönster på kyrkans södra fasad har markerats på den nya putsytan.

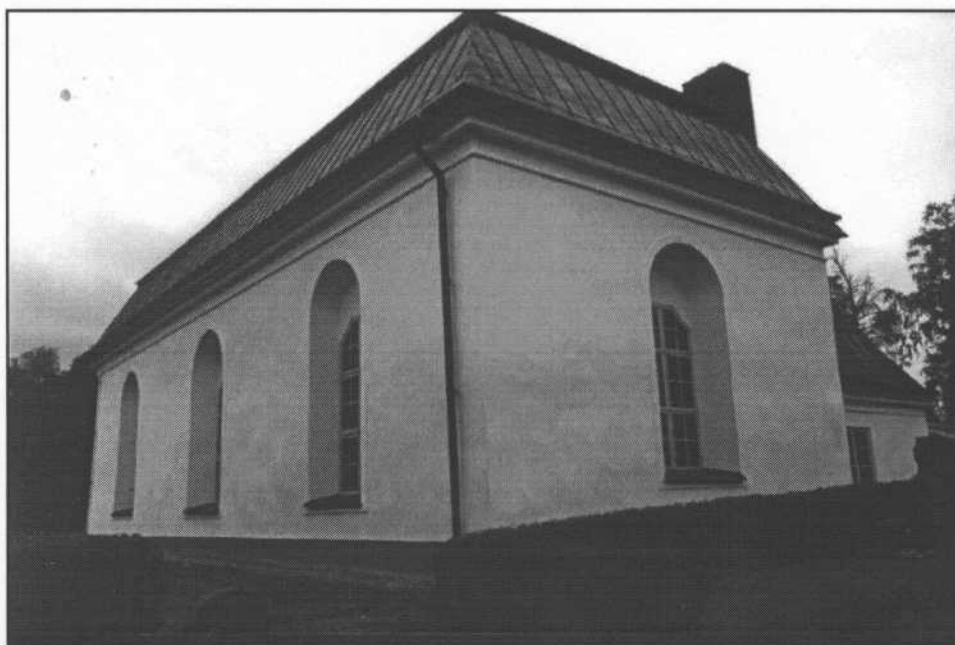
Ytterlamporna har renoverats av Sven Erik Fridh.

Den valvslagna dörren/fönstret har markerats i den nya putsen.

Antikvariska synpunkter

De antikvariska frågorna har ifråga om den exteriöra restaureringen kretsat kring skorstenen till den gamla värmeanordningen. Skorstenen tillkom under 1930-talet då man installerade ett nytt pann- och bränslesystem. Skorstenen bröt även mot kyrkans arkitektoniska uttryck. Skorstenen togs dock inte bort. Inredningen har behandlats varsamt och bara rengöring och viss retuschering genomförts.

Kyrkan från sydöst efter restaurering.

Sammanfattning

Tynderö kyrka har genomgått en in- och utvändig restaurering enligt ett restaureringsprogram upprättat av L Markström Bygg och Restaureringskonsult AB i Härnösand. Kyrkans värmeanläggning har byggts om och det gamla pannrummet har rivits. Värmeanläggningen är placerad i ett utrymme under läktaren. Utrymmet har även gett möjlighet att inrymma en handikapp- WC i det andra utrymmet. Rengöring av kyrkans väggar och inredning har utförts. Konservering altaruppsats har genomförts. De exteriöra arbetena har varit koncentrerade till kyrkans fasader och fönster. Den gamla putsen har knackats ned och ny puts har påförts. Kyrkans fönster har målats och kittats. Stuprör som hade teknisk dålig lösning och som hade förorsakat frostsprängning av putsytor har åtgärdats.

Källor

Markström, Leif: Tynderö kyrka. Program för ut- och invändig restaurering. 1995.

Sveriges kyrkor. Medelpad. Tynderö kyrka. 1939.

Arkivmaterial, Tynderö kyrka, Länsmuseet Västernorrland.

Noter

1. *Tynderö kyrka. Program för ut- och invändig restaurering*. L Markström Bygg och Restaureringskonsult AB, Härnösand.